
Eric Storm

Nationalisme

EEN WERELDGESCHIEDENIS

vertaald door Fred Hendriks

ALFABET UITGEVERS

2024

INLEIDING

Nationalisme als een wereldwijd verschijnsel

Het nationalisme is duidelijk in opmars. Populistische politici met een nationalistisch programma hebben onlangs in veel delen van de wereld verkiezingen gewonnen. Viktor Orbán deed het in 2010 in Hongarije, Narendra Modi in 2014 in India, Rodrigo Duterte in 2016 in de Filipijnen, Donald Trump in 2016 in de Verenigde Staten, Jair Bolsonaro in 2018 in Brazilië en Geert Wilders in 2023 in Nederland. Ze stellen allemaal dat ze de identiteit en belangen van hun natie moeten beschermen tegen globalisering, immigratie en assertieve minderheden. Intussen stemde Groot-Brittannië voor een vertrek uit de Europese Unie om ‘de teugels weer in handen te krijgen’. Het lijkt er ook op dat vreemdelingenhaat makkelijker geuit wordt. Hoewel deze rechtse populisten de nadruk leggen op nationale onafhankelijkheid en de bescherming van hun unieke tradities en cultuur, is het opmerkelijk dat deze nationalistische golf tegelijkertijd over heel de wereld lijkt plaats te vinden.

Bovendien is er een opvallend sterke gelijkenis tussen de vormen waarin het nationalisme tot uiting komt. Zo kunnen we tijdens het wereldkampioenschap voetbal vrijwel overal een ‘feelgoodnationalisme’ tegenkomen, en zelfs vrij prominent in relatief nieuwe landen,

zoals die in Afrika bezuiden de Sahara. Net als in veel andere delen van de wereld komen in Kameroen, dat vijf keer Afrikaans kampioen is geworden, veel mensen met vrienden en familie bij elkaar om de wedstrijden van het nationale elftal te kijken. Radioprogramma's, tv-zenders en internetfora bespreken wekenlang de prestaties van het team en zetten daarmee aan tot een nationaal debat waaraan supporters uit alle lagen van de bevolking deelnemen. Voetbal levert daarmee een krachtige bijdrage aan de vorming van de verbeelde gemeenschap van de natie. De natie bestaat echter niet alleen in de verbeelding, maar manifesteert zich ook in de praktijk. Bij interlands dragen supporters in het stadion het nationale shirt en zwaaien met de nationale vlag. Sommigen bezoeken de wedstrijd met beschilderde gezichten, pruiken in de nationale kleuren of spectaculaire hoofddeksels; anderen trekken fantasievolle kostuums aan die verwijzen naar allerlei nationale stereotypen. Sommigen spelen typische muziek op karakteristieke instrumenten of speciale gelegenheidsliedjes.¹

We associëren nationalisme doorgaans met chauvinistische demagogen, xenofobe bewegingen, veroveringsoorlogen, etnische zuiveringen of zelfs genocide. Maar bij wereldkampioenschappen kan het ook mensen bij elkaar brengen. Bovendien kan nationalisme gebruikt worden om spanningen of zelfs de dreiging van oorlog weg te nemen. Zo heeft in Ivoorkust het nationale voetbalelftal een bijdrage geleverd aan het verstevigen van een broos vredesakkoord tussen de regering en opstandelingen in het noorden van het land. In 2007 stond aanvoerder Didier Drogba erop dat de volgende kwalificatiewedstrijd voor het wereldkampioenschap zou worden gespeeld in Bouaké, dat het centrum van de opstandige troepen was geweest. De 5-0-zege op Madagaskar, met de laatste treffer van Drogba zelf, leidde tot een uitbarsting van collectieve vreugde, die de twee delen van het land weer bij elkaar hielp brengen.²

Supporters van Senegal op het wereldkampioenschap voetbal, Moskou, juni 2018. Deze supporters, ook wel bekend als de Twaalfde Leeuw, zijn gekleed in de nationale kleuren en hebben hun lichaam beschilderd met letters die de naam 'Senegal' vormen. Bij belangrijke wedstrijden van het nationale team worden ze vergezeld door muzikanten en voeren ze traditionele dansen uit. © M. Iacobucci, depositphotos.com.

Zelfs in de landen ten zuiden van de Sahara, met hun hoogst kunstmatige grenzen en zeer diverse bevolking, heeft het nationalisme greep op de verbeelding gekregen en een grote invloed op het dagelijks leven. Zo kent bijvoorbeeld Kameroen zo'n 280 etnische groepen en honderden talen. Niettemin brengen de inwoners hun nationale gevoelens massaal tot uiting bij sportevenementen, wanneer ze de atleten en teams die uitkomen voor hun land toejuichen.³ Maar wat is die natie dan, waarmee zij zich identificeren? Het lidmaatschap ervan wordt in elk geval niet bepaald door etniciteit of cultuur; de natie bestaat in feite uit de gemeenschap van burgers, de *dèmos*, en wordt dan ook in de eerste plaats gedefinieerd door de staat.

Er zijn ook veel naties die we op een heel andere manier kunnen omschrijven: als een *ethnos*, een grote groep mensen met dezelfde etnische achtergrond, taal en cultuur. Maar veel naties die we in dergelijke

termen definiëren, zoals de Koerden of Catalanen, hebben geen eigen staat en kunnen we daarom karakteriseren als staatloze naties. Er zijn veel van dergelijke cultureel gedefinieerde naties, maar die worden allemaal uitgesloten van wereldkampioenschappen aangezien de wereldvoetbalbond FIFA – net als het Internationaal Olympisch Comité en de Verenigde Naties – alleen onafhankelijke staten toelaat. Deze staatloze naties kunnen bovendien niet over hun eigen lot beslissen. Dit werd bijvoorbeeld duidelijk in de herfst van 2017, toen zowel de Koerden als de Catalanen op basis van het recht op zelfbeschikking een onafhankelijkheidsreferendum organiseerden. De volksraadplegingen genoten brede steun onder de bevolking, maar omdat ze niet waren goedgekeurd door de regeringen van respectievelijk Irak en Spanje, erkende de internationale gemeenschap Koerdistan en Catalonië niet als onafhankelijke natiestaten. Ze blijven daarom buitengesloten van internationale organisaties en sporttoernooien.⁴

Koerdistan en Catalonië zijn echter niet zulke duidelijke gevallen als ze op het eerste gezicht lijken. In feite waren het geen nationale gemeenschappen die in 2017 onafhankelijk probeerden te worden, maar politieke entiteiten. In het geval van de Koerden was het de autonome regio Koerdistan in Irak die de volksraadpleging organiseerde, terwijl in Spanje de regering van de autonome regio Catalonië het initiatief nam. Bovendien zijn beide regio's niet etnisch of taalkundig homogeen en wonen veel sprekers van het Koerdisch en het Catalaans in aangrenzende gebieden. Zo leven er grote Koerdische minderheden in Syrië, Turkije en Iran, terwijl veel Catalaanstaligen in aangrenzende regio's in Spanje wonen, evenals in het vorstendom Andorra, in Zuid-Frankrijk en op het Italiaanse eiland Sardinië. Nationalisme is dan ook niet zozeer de spontane expressie van saamhorigheidsgevoelens van een specifieke gemeenschap: meestal wordt het gekanaliseerd via politieke gezagsdragers en instituties, zoals nationale overheden, onderwijssystemen, legers, politieke partijen, nationale voetbalelftallen of regionale regeringen.

We kunnen dus concluderen dat de gangbare interpretatie van de natie als een grote groep mensen die verenigd is door een gemeenschappelijke afstamming en een gedeelde taal, cultuur of godsdienst en die beschikt over – of streeft naar – zijn eigen staat, geen afspiegeling is van de werkelijkheid. In feite bestaat er een enorme discrepantie tussen het aantal staten en het aantal potentiële naties. Momenteel hebben de Verenigde Naties 193 lidstaten en zijn er volgens een recente telling 7151 levende talen in de wereld. Bovendien is slechts een fractie van de bestaande staten in etnisch of cultureel opzicht homogeen.⁵

Maar hoewel etnisch of cultureel homogene staten een uitzondering zijn, is het model van de natiestaat over vrijwel de hele wereld overgenomen. De natiestaat werd uitgevonden in de Verenigde Staten en Frankrijk tijdens het revolutionaire tijdperk en verschilde fundamenteel van bestaande staatsvormen, zoals stammenfederaties, stadstaten, autocratische rijken en absolute monarchieën. Een natiestaat heeft een duidelijk afgebakend territorium en is gebaseerd op de soevereiniteit van de natie, die tot uitdrukking komt in een (geschreven) grondwet, gelijkheid van alle burgers voor de wet en een geïnstitutionaliseerde vorm van politieke inspraak. Als gevolg daarvan wordt de natie gevormd door de gemeenschap van burgers – de *dèmos* – die dus niet etnisch of cultureel homogeen hoeft te zijn. Opmerkelijk genoeg is de natiestaat een buitengewoon succes geworden. Inmiddels hebben vrijwel alle landen het natiestaatmodel overgenomen. Er is slechts een handjevol uitzonderingen, zoals de absolute monarchieën Saoedi-Arabië en Brunei, en staten met een religieuze grondslag, zoals Vaticaanstad of het Islamitische Emiraat Afghanistan.⁶

Nationalisme – gedefinieerd als een streven naar of loyaliteit aan een nationaal gedefinieerde staat – is dan ook een complex verschijnsel. Naties kunnen worden gekarakteriseerd in termen van *dèmos* of van *ethnos*, ze kunnen zijn gebaseerd op staatgeoriënteerd of op staatzoevend nationalisme, ze kunnen zijn gericht op wat mensen bindt of op uitsluiting van buitenstaanders en ze kunnen zowel vreedzaam als

gewelddadig zijn. En zoals iedere historicus weet, veranderen zaken in de loop van de tijd fundamenteel van aard, en dat geldt ook voor naties en nationalisme. Dus om een goed inzicht te krijgen in de wereldwijde geschiedenis van het nationalisme moeten we zowel het enorme succes van de natiestaat als de breed geschakeerde impact van het nationalisme op mensen over heel de wereld onderzoeken.

Een nieuwe benadering

Sinds de heropleving van openlijk beleden nationalisme in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw is het aantal studies naar dit onderwerp enorm gegroeid, waardoor ons begrip van de ontwikkeling van nationalisme in de verschillende delen van de wereld grondig is verdiept.⁷ Niettemin is een nieuwe benadering nodig. In het algemeen bevatten bestaande onderzoeken vijf ernstige onvolkomenheden: meestal nemen ze naties van het ethnos-type als vertrekpunt; ze richten zich te veel op nationalistische activisten; ze gaan er meestal van uit dat het nationalisme van het Westen is verspreid naar de rest van de wereld; ze zien de vervanging van imperia door natiestaten als vrijwel onvermijdelijk en ze lijden doorgaans aan allerlei vormen van methodologisch nationalisme.

Ten eerste hanteren wetenschappers nog steeds vooral een etnische of culturele definitie van de natie. Dit geldt in het bijzonder voor auteurs die uitingen van nationaal bewustzijn voor het einde van de achttiende eeuw bestuderen, aangezien ze doorgaans de continuïteit tussen oudere etnische identiteiten en moderne naties benadrukken.⁸ Verrassend genoeg gaan veel wetenschappers die zich concentreren op moderne vormen van nationalisme er al evenzeer van uit dat naties een culturele kern hebben. Dit is zelfs het geval bij enkele klassieke modernistische studies die nog steeds als vertrekpunt dienen voor de meeste onderzoeken. Zo dichten Benedict Anderson en Ernest Gellner taal

en cultuur een cruciale rol toe. Anderson legt daarbij de nadruk op de rol van kapitalistische drukkers bij de standaardisering van landstalen en daarmee bij de vorming van uniforme nationale culturen, terwijl Gellner betoogt dat een industriële maatschappij massaonderwijs in een nationale taal vereist.⁹ De uitvinding van de natiestaat tijdens het revolutionaire tijdperk was echter het gevolg van een conflict over politieke legitimiteit waarbij etnische, culturele en talige verschillen geen wezenlijke rol speelden. Dus om de opkomst van het natiestaatmodel te begrijpen moeten we ons vooral richten op de natie als *dèmos*, een gemeenschap van burgers.

Ten tweede heeft de historisch-socioloog Andreas Wimmer vraagtekens geplaatst bij de traditionele gerichtheid op nationale bewegingen en hun leiders. In zijn *Waves of war* (2013) laat hij aan de hand van big data en verfijnde statistische analyses zien dat de vrijwel exclusieve gerichtheid op binnenlandse actoren een misvatting is. Zelfs als een bevolking enthousiast de idealen omarmt die door nationalistische activisten worden gepropageerd, is het zich voordoen van een internationale ‘gunstige gelegenheid’ volgens Wimmers analyse de belangrijkste factor die bepaalt of een nationalistische beweging erin slaagt een soevereine natiestaat te stichten. Nationale onafhankelijkheid wordt dan ook in de eerste plaats veroorzaakt door wijdverbreide geopolitieke instabiliteit of substantiële internationale machtsverschuivingen. Interne factoren, zoals de kracht van een nationalistische beweging – of sociaaleconomische modernisering – spelen nauwelijks een rol van betekenis. Voorbeelden van zulke momenten van instabiliteit zijn de Atlantische revoluties, de Tweede Wereldoorlog of de val van de Berlijnse Muur, die elk tot een reeks nieuwe onafhankelijke natiestaten hebben geleid.¹⁰

Ten derde wordt de verspreiding van het nationalisme over het algemeen geïnterpreteerd als een proces van uitbreiding vanuit het Westen naar de rest van de wereld, dat grotendeels gekoppeld was aan de voortgang van het moderniseringsproces. Aldus ontstond nationalisme in West-Europa en de beide Amerika's, waarna nationalistische bewegingen

in Midden- en Oost-Europa opkwamen. Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog werd de natiestaat de norm in het Westen en dit inspireerde anti-imperialistische activisten in de koloniën tot een roep om onafhankelijkheid.¹¹ Wimmer ontkracht echter eveneens de opvatting dat het nationalisme het gevolg is van een lineair moderniseringsproces. De moderniteit van de economie, een uitdijende infrastructuur of hoge mate van geletterdheid waren – net als de kracht van de nationalistische beweging – niet erg relevant als verklaring voor de verspreiding van het natiestaatmodel in de negentiende en twintigste eeuw.¹² Recente studies hebben bovendien aangetoond dat de verschillende delen van de wereld aan het einde van de achttiende eeuw al veel nauwer met elkaar verweven waren dan gedacht. Activisten en staatslieden uit heel de wereld voelden zich geïnspireerd door het nieuwe natiestaatmodel en probeerden onmiddellijk allerlei aspecten ervan over te nemen. Dit betekent dat nationalistische ideeën al lang voor de opkomst van antikoloniale onafhankelijkheidsbewegingen gangbaar waren in de niet-westerse wereld.¹³

Ten vierde is ook de opvatting weerlegd dat grote imperia achterhaald waren en onvermijdelijk plaats zouden maken voor moderne natiestaten. Onlangs hebben diverse onderzoekers laten zien dat natiestaten en imperia niet volledig tegengestelde staatsvormen waren. Tot de jaren zestig van de twintigste eeuw hadden de meeste West-Europese natiestaten ook koloniale rijken. Tegelijkertijd hebben veel traditionele imperia allerlei elementen van de natiestaat overgenomen. Zodoende waren hybride vormen, zoals imperiale natiestaten en nationaliserende imperia, in een groot deel van de negentiende en twintigste eeuw uiterst gangbaar. Dit betekent ook dat in veel gevallen de komst van de natiestaat geen plotselinge omslag was, maar het resultaat van een geleidelijke transformatie.¹⁴ Hervormingsgezinde politici in traditionele staten in Oost-Europa, Azië en Afrika speelden waarschijnlijk dan ook een belangrijkere rol bij de overname en verspreiding van het natiestaatmodel dan westerse propagandisten of antikoloniale bewegingen.

Bovendien probeerden veel pas onafhankelijk geworden landen tijdens het hoogtepunt van het dekolonisatieproces brede federaties te stichten. Dus pas tegen het einde van de jaren zestig, nadat de meeste van deze federaties mislukt waren, kreeg de natiestaat een hegemoniale positie, waardoor een internationaal systeem op basis van soevereine natiestaten in toenemende mate vanzelfsprekend werd.

Ten slotte hebben allerlei vormen van methodologisch nationalisme onze kijk op de geschiedenis van het nationalisme vertekend. Zo bestaat de overweldigende meerderheid van onderzoeken uit casestudies die vooral ontwikkelingen binnen één nationale context onderzoeken en zich daarbij meestal richten op individuele actoren en gebeurtenissen.¹⁵ Voor historici is dit een logische benadering. Van oudsher betogen historici dat we om een samenleving te begrijpen haar wortels moeten bestuderen. Dit zorgt er echter in het algemeen voor dat wetenschappers ontwikkelingen vrijwel uitsluitend vanuit een nationale achtergrond verklaren, zich primair op binnenlandse actoren richten en buitenlandse invloeden en transnationale patronen negeren. Dit leidt ertoe dat elk land een eigen, uitzonderlijke weg lijkt te bewandelen. Bestaande studies benadrukken dan ook grotendeels nationale verschillen, vaak met de suggestie dat elke natie uniek is – precies zoals een toegewijde nationalist zou doen.¹⁶ Bredere historische overzichtswerken richten zich vaak op één continent, maar karakteriseren ontwikkelingen in de regio die ze bestuderen al evenzeer als exceptioneel.¹⁷ Mondiale interpretaties van de geschiedenis van het nationalisme zijn zo goed als afwezig of achterhaald.¹⁸

Nationalisme. Een wereldgeschiedenis slaat een nieuwe weg in door de opkomst en ontwikkeling van het nationalisme te benaderen als een wereldwijd proces. Met dit boek tracht ik bovendien aan de greep van het methodologisch nationalisme te ontsnappen door een overdreven gerichtheid op individuele gevallen, unieke gebeurtenissen en nationale verschillen te vermijden. In plaats van onderzoek te doen naar de nationalist zelf en naar hun rol in uitzonderlijke situaties zoals oorlogen

en politieke conflicten, probeer ik de structurele invloed van nationalisme op de bredere bevolking te begrijpen. Dit vereist een zorgvuldige benadering, en aangezien het oorzakelijke verband tussen enerzijds de verbreiding van nationalistische ideeën – primair gebaseerd op de ethnos – en anderzijds de opkomst van het natiestaatmodel – hoofdzakelijk gebaseerd op de *dèmos* – zeer zwak is, zullen beide onderwerpen naast elkaar worden bestudeerd. Op deze manier hoop ik te laten zien hoe mensen ontvankelijk werden voor de nationalistische boodschap en hoe ze zich tot de natiestaat verhielden.

Hiertoe maak ik gebruik van een indirecte methode. Een benadering van onderaf – door een stem te geven aan honderden of duizenden individuen uit het verleden – is niet alleen een enorme uitdaging, maar zal ook nauwelijks een zinvol beeld opleveren van de verschillende manieren waarop het nationalisme de wereld heeft beïnvloed. Daarom zal ik me richten op de praktische effecten van het nationalisme op de bevolking door de opkomst van het natiestaatmodel en de nationalisering van het culturele domein te bestuderen als twee onderling verbonden maar gescheiden processen. Ik zal deze processen analyseren door me voor elk van beide op twee thema's te richten. Deze vier thema's zijn: 1. het ontstaan van nieuwe natiestaten, 2. de betekenis en reikwijdte van het burgerschap, 3. de invloed van het nationalisme op het culturele domein en 4. de nationalisering van de fysieke omgeving.

Uit het systematische onderzoek van deze vier thema's zal blijken dat de opkomst van nieuwe natiestaten hoofdzakelijk bepaald werd door grote verschuivingen in de internationale context, dat de relatie tussen natiestaten en hun burgers zich grotendeels ontwikkelde volgens wereldwijde patronen en dat mondiale intellectuele trends zowel de nationalisering van de culturele sfeer als de nationalisering van de fysieke omgeving hebben beïnvloed. In feite waren de belangrijkste omslagpunten mondiaal van aard en hebben ze alle vier de thema's vaak op een vergelijkbare manier beïnvloed.

Opzet van het boek

Dit boek volgt een chronologische opzet om te laten zien dat het nationalisme in de loop van de tijd grondig is veranderd en de ontwikkeling ervan verre van lineair is verlopen. Het begint met een hoofdstuk dat een kort overzicht biedt van de ontwikkeling van nationale identiteiten van de Middeleeuwen tot het revolutionaire tijdperk. Daarna volgen zeven chronologische hoofdstukken die elk een periode van zo'n dertig tot veertig jaar bestrijken en die van elkaar gescheiden zijn door belangrijke internationale keerpunten: het begin van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog in 1775, het Congres van Wenen in 1815, de revoluties van 1848, het begin van het moderne imperialisme als gevolg van de Conferentie van Berlijn van 1885, het begin van de Eerste Wereldoorlog in 1914, het einde van de Tweede Wereldoorlog in 1945 en ten slotte 1979, het jaar van de internationale doorbraak van het neoliberalisme met de verkiezing van Margaret Thatcher en van de identiteitspolitiek met de Iraanse Revolutie.

Binnen de hoofdstukken hanteer ik een thematische benadering. Ontwikkelingen worden grotendeels bestudeerd aan de hand van clusters van landen, bijvoorbeeld per continent, per imperium of per groep buurlanden; soms staan subthema's centraal, zoals de invloed van het nationalisme op specifieke wetenschappelijke disciplines of culturele domeinen. De nadruk zal liggen op structurele mechanismen, gemeenschappelijke patronen en algemene trends. Ik zal niet systematisch de transnationale contacten en netwerken in kaart proberen te brengen die de snelle verspreiding van nationalistische ideeën mogelijk hebben gemaakt. Alhoewel internationale contacten af en toe in de tekst worden vermeld, staat het buiten kijf dat het besef van nationalistische ontwikkelingen elders wijdverbreid was; de meeste activisten hadden uitgebreide transnationale netwerken en putten inspiratie uit internationale bronnen.

Dan iets over het geografische bereik van het boek. De eerste hoofdstukken zullen zich concentreren op Europa, aangezien dat het werelddeel was waar het ideaal van de natiestaat ontstond. Maar zelfs in deze fase speelden Noord- en Zuid-Amerika al een belangrijke rol, terwijl nu en dan ook kort wordt verwezen naar vergelijkbare ontwikkelingen in Azië en Afrika. Vanaf het begin van de negentiende eeuw wordt het verhaal mondiaal. Dit boek kan niet alomvattend zijn: niet alle landen of culturele domeinen kunnen gedetailleerd besproken worden; vaak benoem ik een paar relevante voorbeelden uit verschillende delen van de wereld om een meer algemene trend te illustreren.

In het eerste deel van elk hoofdstuk zal ik de opkomst en verbreiding van de natiestaat bespreken. De natiestaat werd uitgevonden tijdens de Amerikaanse en de Franse Revolutie. Het ideaal van de soevereiniteit van de natie, dat rechtsgelijkheid en politieke inspraak met zich meebracht, was vooral aantrekkelijk voor leden van de middenklasse wereldwijd. Hun invloed was echter beperkt. Hervormingsgezinde heersers van traditionele staten hadden meer impact. Snel werden zij zich ervan bewust dat natiestaten vaak de bovenhand kregen in internationale conflicten en als gevolg daarvan trachtten ze hun staat te versterken door enkele nuttige elementen van dit model over te nemen. Een belangrijke internationale machtsverschuiving na een vernederende nederlaag bood vaak de prikkel voor traditionele staten, zoals het Russische en het Ottomaanse Rijk, Madagaskar, Perzië, Siam of Japan, om drastisch van koers te veranderen. Met behulp van het begrip isomorfisme zal ik de mechanismen toelichten die zorgden voor het ontstaan van een groeiend aantal opmerkelijk gelijkvormige (natie)staten.¹⁹ Om de staat te versterken introduceerden hervormingsgezinde politici de dienstplicht, een gecentraliseerde bureaucratie, individuele eigendomsrechten, rechtsgelijkheid en seculier onderwijs. Veel van deze innovaties werden ook in de Europese koloniën ingevoerd, terwijl het proces van dekolonisatie – dat al evenzeer verbonden was met grootschalige geopolitieke crises – inhield dat het natiestaatmodel in zijn geheel werd overgenomen. Vanaf

1789 namen de meeste nieuwe staten – eerst in Europa en de beide Amerika's, daarna in de rest van de wereld – een grondwet aan, plus een vorm van representatief bestuur en diverse andere instellingen die onlosmakelijk verbonden waren geraakt met het natiestaatmodel. In de twintigste eeuw werd dit isomorfe proces van natiestaatvorming verder aangejaagd door internationale organisaties als de Verenigde Naties en het Internationaal Monetair Fonds, die direct of indirect van de lidstaten eisten dat ze vergelijkbare instellingen en procedures invoerden.

Het tweede deel, over burgerschap, laat zien hoe inwoners verbonden werden met de natiestaat. Aanvankelijk werd het criterium 'beschaving' gebruikt om vrouwen, inheemse bevolkingsgroepen en mensen van kleur geheel of gedeeltelijk uit te sluiten van burgerrechten. In de negentiende eeuw was het nationaal staatsburgerschap vaak alleen aantrekkelijk voor mannen uit de middenklassen: zij kregen stemrecht. Tegelijkertijd werd het meestal als een last ervaren door de lagere klassen, vooral op het platteland, waar de invoering van de natiestaat vergezeld ging van direct bestuur, dienstplicht en stijgende belastingen. Raciale theorieën vonden ingang tegen het einde van de negentiende eeuw en werden ingezet om etnische minderheden en specifieke immigrantengroepen buiten te sluiten. Sommige etnische gemeenschappen werden doelwit van eugenetische maatregelen, etnische zuiveringscampagnes of programma's van gedwongen assimilatie. Na verloop van tijd begonnen natiestaten meer diensten aan hun burgers te verlenen en namen vele het model van de verzorgingsstaat over. Daarnaast kregen als gevolg van de emancipatie van vrouwen, inheemse volkeren en de lhbtq+-gemeenschap grotere delen van de bevolking gelijke burgerrechten, waardoor ze meer geïntegreerd raakten in de natie. Sinds kort wordt de bewaking van veel nationale grenzen verstevigd, vooral om de komst van arme immigranten tegen te gaan.

Maar hoe en wanneer werden ideeën en praktijken met betrekking tot de natie relevant voor grote gedeelten van de bevolking? Dit is het onderwerp van het derde deel van elk hoofdstuk. Hoewel er voor

de achttiende eeuw vage opvattingen over het bestaan van nationale identiteiten bestonden, speelden etnische en culturele verschillen geen belangrijke rol bij de uitvinding van de natiestaat tijdens de Atlantische revoluties. Het begrippenkader dat nodig was om een seculier domein van menselijke culturele activiteit af te bakenen ontstond pas tijdens de Verlichting, toen overkoepelende termen als cultuur, beschaving, kunst, samenleving en vooruitgang hun moderne betekenis kregen. De nationalisering van de creatieve activiteiten van de mensheid begon pas echt in het tijdperk van de Romantiek, toen de natie in toenemende mate werd gedefinieerd als een taalkundige en culturele gemeenschap. Als gevolg daarvan werd één (christelijke) beschaving grotendeels vervangen door een groeiend aantal aparte nationale culturen, elk met een gestandaardiseerde nationale taal. In de sociale en geesteswetenschappen werd de nationale samenleving steeds meer het uitgangspunt van onderzoek. Bovendien kreeg de natie concreet gestalte in het wetenschappelijk discours door het produceren van nationale geschiedenissen, het vaststellen van nationale canons en zelfs het verzamelen van nationale statistieken. Kunstenaars, musici en schrijvers droegen hun steentje bij door de natie in veel van hun werken te verbeelden en te karakteriseren. De invloed van raciale ideeën op de culturele sfeer was het sterkst vanaf de jaren negentig van de negentiende eeuw tot de Tweede Wereldoorlog. En hoewel na 1945 het avant-gardemodernisme een soort plaatsloos kosmopolitisme propageerde, bleven massamedia de opdeling van de wereld in aparte naties, elk met hun eigen kenmerken, normaliseren. Cultureel afgebakende nationale identiteiten hebben sinds het eind van de jaren zeventig een krachtige comeback gemaakt, zoals blijkt uit de opkomst van de identiteitspolitiek en het populisme. Sinds kort worden collectieve identiteiten ook nog eens versterkt door de echokamers van de sociale media.

Het vierde deel gaat over de nationalisering van de fysieke omgeving, die begonnen is tijdens de Romantiek, toen de eerste nationale musea en monumenten in Europese en Amerikaanse hoofdsteden verschenen.

Gedurende de negentiende eeuw werden openbare ruimtes in grote delen van de wereld genationaliseerd, mede dankzij nieuwe monumentale overheidsgebouwen, standbeelden van nationale helden, nationalistische straatnamen en het conserveren van cultureel erfgoed. Tegen het einde van de eeuw werden ook bijzondere landschappen, karakteristieke gebouwen en vele aspecten van de huiselijke omgeving genationaliseerd, waaronder toegepaste en culinaire kunsten, tuinontwerp en huisdieren. Wereldtentoonstellingen, toerisme en later de werelderfgoedlijst van Unesco speelden een cruciale rol bij de verspreiding van gestandaardiseerde vormen waarin nationale identiteiten getoond konden worden, zoals kenmerkende gebouwen, ambachtelijke producten, klederdracht, typische gerechten, folklore en karakteristieke souvenirs. We kunnen die verspreiding definiëren als een proces van cultureel isomorfisme, een concept dat door sociologen wordt gebruikt om aan te tonen hoe staatsinstellingen na de Tweede Wereldoorlog wereldwijd steeds meer vergelijkbare vormen aannamen. Bovendien werd in de twintigste eeuw de associatie van producten met een specifieke natie – zoals camembert, tequila, sushi, Volkswagen of IKEA-meubels – een gevestigde marketingstrategie. Op al deze manieren werd de nauwe band tussen nationale identiteit, de fysieke omgeving en allerlei aspecten van het dagelijks leven langzaam maar zeker geïnternaliseerd en tegenwoordig overal ter wereld voor volstrekt vanzelfsprekend aangenomen.